

Asia: VN/5875/2019

Lausuntopyyntö saamelaiskäräjälain muutosta valmistellun toimikunnan mietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1 luku Yleiset säännökset (pois lukien 3 §)

Saamelaisilla alkuperäiskansana on perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tämän oikeuden toteutuminen on yhteydessä saamelaisten itsemääräämisoikeuteen sekä mm. saamelaiskäräjien toimintaan, ml. sen määrärahoihin. Nämä onkin mietinnössä huomioitu uudistuksen tavoitteissa.

Ihmisoikeuskeskus toteaa, että ehdotetut muutokset, mm. saamelaiskäräjien määrärahan osalta, ovat tarkoituksenmukaisia. Määrärahojen taso vaikuttaa suoraan Saamelaiskäräjien mahdollisuuksiin täysimääräisesti suoritua tehtävistään eli saamelaisten edustamisesta kansallisesti ja kansainvälisesti ja saamelaiskulttuurin ja -kielten ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Tehtävät ovat moninaiset. Muiden tehtävien lisäksi Saamelaiskäräjiä työllistää esim. myöhemmin 9 §:ssä mainitun yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteeseen liittyvät lausunnot ja kuulemiset. Resurssien puute voi johtaa siihen, että Saamelaiskäräjillä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta osallistua kaikkiin välttämättömiin prosesseihin eikä saamelaisten kanta tällöin tule huomioiduksi. Tämän vuoksi laajentunut tehtäväkenttä ja lisääntynyt yhteistoiminta tulee näkyä myös määrärahoissa ja niiden kohdentamisessa.

3 § Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon

Ehdotetussa 3 §:ssä ei enää määriteltäisi, ketä on pidettävä ylipäänsä saamelaisena vaan se kenellä on oikeus tulla merkityksi Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon ja näin päästä vaikuttamaan vaaleissa. Tällä pyritään vahvistamaan ryhmäidentifikaatiota. Nykyinen tila rikko mm. YK:n ihmisoikeuskomitean mukaan KP-sopimuksen velvoitteita ja sen korjaamista ovat vaatineet useat sopimusvalvontaelimet. Nyt ehdotettu muotoilu on saamelaiskäräjien hyväksymä.

Vaaliluetteloon ottamisen kriteerejä laajennettaisiin ulottamalla ns. kielikriteeri (ensimmäinen opittu kieli) neljänteen sukupolveen, kuten pohjoismaisessa saamelaisopimuksessakin. Tämä on merkittävä laajennus, jota juuri yhteispohjoismaisuus tukisi. Kuitenkin poiketen pohjoismaisesta muotoilusta, Saamelaiskäräjälaki puhuu ensimmäisestä opitusta kielestä, ei kotikielestä.

Ihmisoikeuskeskus toteaa, että ehdotuksessa ei ole kirjoitettu ainakaan tuon eroavaisuuden käytön syitä. Lisäksi ehdotuksessa jää auki mm. niiden saamelaisiksi identifioituvien henkilöiden asemaa, jotka eivät täyttäisi kielikriteeriä.

2 luku Saamelaiskäräjien tehtävät (5-8 §)

ei lausuttavaa

9 § Yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoite sekä 9 b § Menettely yhteistoiminnassa ja neuvotteluissa

Säännöstä viranomaisten neuvotteluelvoitteesta ehdotetaan uudistettavaksi yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteeksi. Sääntelyn tarkoituksena on täyttää niin sanotun vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatteen asettamat vaatimukset.

Ihmisoikeuskeskus toteaa, että FPIC (Free, Prior and Informed Consent) -menettelyn toteuttamisessa ja neuvotteluelvoitteen toteutumisessa on ollut ajallisia ja laadullisia puutteita. Tähän ovat puuttuneet myös monet kotimaiset ja kansainväliset valvontaelimet.

Menettelyn laajentaminen niin, että Saamelaiskäräjillä on käytännössä myös ajallisesti tosiasiallisesti mahdollisuus vaikuttaa ja antaa suostumuksensa erilaisiin hankkeisiin, on välttämätöntä oikeuksien toteutumiselle. Menettelyn käyttöalan laajentaminen ja neuvotteluprosessin kirjaaminen lakiin ehdotetulla tavalla yhdistettynä käytännönläheiseen ohjeistukseen tulee parantamaan saamelaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Kuten yllä jo mainittukin, tällä on myös budjettivaikutuksia Saamelaiskäräjille, jotka tulee huomioida.

Huomionarvoista on myös huomattavan haitan käsite ehdotuksessa. Jää avoimeksi millä kriteereillä haitan määrä arvioidaan, kuka sen arvioi ja onko siihen liittyen mahdollisesti käytössä suuntaviivoja, ohjeistusta, yhteistoimintaprosessia tms. Saamelaiset ja ei-saamelaiset voivat tulkita mahdollista haittaa hyvinkin eri tavalla omista lähtökohdistaan. Huomattavan ja vähäisen haitan arviointiperusteita ja arvioinnin prosessi tulisi olla laissa tai vähintään hallituksen esityksessä tarkennettu.

9 a § Saamelaisten oikeuksien huomioiminen viranomaisten ja muiden julkisia hallintotehtäviä hoitavien toiminnassa

Artiklan ehdotettu yleissäännös konkretisoisi, mitä saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen käytännössä edellyttää viranomaiselta tai muulta julkista hallintotehtävää hoitavalta. Saamelaisten oikeudet tulisi huomioida jo ennen yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteen aktivoitumista ja jo hankkeiden suunnitteluvaiheessa. Tällä olisi saamelaisten oikeuksia edistävä ja säilyttävä vaikutus.

Ihmisoikeuskeskus kannattaa ehdotettua yleissäännöstä. Tällä on myös laajempi hallinnon ja virkamiesten tietoisuutta lisäävä vaikutus saamelaisten oikeuksista.

3 luku Toimikausi, toimielimet ja toiminta

ei lausuttavaa

3 a luku Kirjanpito ja tilintarkastus

ei lausuttavaa

4 luku Saamelaiskäräjien vaalit

Saamelaiskäräjien vaaleja koskevia säännöksiä ehdotetaan tarkistettavaksi äänestämisen helpottamiseksi ja sujuvoittamiseksi.

Ihmisoikeuskeskus katsoo, että tämä on tervetullut uudistus huomioiden mm. pitkät välimatkat saamelaisten kotiseutualueella. Äänestämisen ja muiden vaaleihin liittyvien prosessien helpottaminen mahdollistaa aiempaa useampien äänioikeutettujen osallistumisen Saamelaiskäräjien vaaleihin ja tukee osaltaan demokratiaa.

5 luku Muutoksenhaku vaaliluetteloja koskevissa asioissa

Vaaliluetteloon merkitsemisen ohella muutoksenhakuprosessi luetteloon merkitsemisestä tai merkitsemättä jättämisestä on keskeinen ongelmakohta nykyisessä Saamelaiskäräjälaissa. Ehdotuksen mukaan saamelaisten itsemääräämisoikeutta vahvistettaisiin laajentamalla vaalilautakuntaa ja perustamalla uusi muutoksenhakulautakunta. Lautakunnan päätöksistä haettaisiin muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta, jos siihen myönnetään valituslupa.

Ihmisoikeuskeskuksen näkemyksen mukaan uusi itsenäinen ja riippumaton valituselin, muutoksenhakulautakunta, joka korvaisi saamelaiskäräjien hallituksen roolin yhtenä osana valitusprosessia, loisi oikeusvarmuutta ja vahvistaisi itsemääräämisoikeutta. Laissa tulisi määritellä ko. muutoksenhakulautakunnan jäsenten ja puheenjohtajan valintakriteerit ja valintaprosessi sekä jäsenten tehtävät ja toimivalta. Ilman tätä rakenne on avoin arvostelulle ristiriitatilanteissa.

6 luku Erinäiset säännökset

ei lausuttavaa

Rikoslain 40 luvun 11 §

ei lausuttavaa

Muita huomioita

Ihmisoikeuskeskus katsoo, että Saamelaiskäräjälain uudistaminen on välttämätöntä. Nykyisen lain säädökset ja niiden soveltaminen on monin tavoin huonontanut ilmapiiriä saamelaisten kotiseutualueella ja vaikeuttanut saamelaisyhteisön arkipäivää ja sen jäsenten mahdollisuutta nauttia täysimääräisesti perus- ja ihmisoikeuksistaan. Tästä on toistuvia huomioita ja suosituksia mm. kansainvälisiltä YK:n ja EN:n sopimusvalvontaelimiltä.

Yleisesti saamelaisista, heidän kulttuuristaan tai alkuperäiskansan oikeuksista ei tiedetä riittävästi. Osittain tästä johtuen julkisuudessa liikkuu paljon väärää tietoa saamelaisista, poliittinen ja yhteiskunnallinen keskustelu on usein vihamielestä, ihmissuhteet ovat tulehtuneet ja monet historiasta kumpuavat vääryydet kärjistyneet.

Tämän vuoksi onkin ensiarvoisen tärkeää pyrkiä viivytyksettä saattamaan Saamelaiskäräjälain uudistus loppuun tilanteessa, jossa yhteisymmärrys on saavutettu Saamelaiskäräjien kanssa toimikunnan mietinnön osoittamalla tavalla. Lain uudistaminen ja sen asianmukainen soveltaminen koko hallinnon tasolla, erilaisen kulttuurin ja kielten kunnioittaminen ja historiallisten vääryyksien tunnustaminen ja sovittaminen ovat paremman tulevaisuuden avaimia. Tähän liittyy myös vireillä oleva totuus- ja sovintokomissiohanke.

Huomioitavaa on myös, että Suomi on pitkään ollut kansainvälisellä tasolla vahvasti alkuperäiskansaoikeuksien puolustaja. Tämä ei aina ole näkynyt kansallisella tasolla, mutta tällä uudistuksella on mahdollisuus saattaa Suomen kotimainen, pohjoismainen ja kansainvälinen ihmisoikeusdiskurssi lähemmäksi toisiaan.

Leikas Leena
Ihmisoikeuskeskus